

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Андрошук І.М.

Ультраправі політичні партії, їхнє походження, ідеологічне позиціонування та місце в партійній системі Чехії (1990–2015 рр.)

У статті проаналізовано особливості ультраправих політичних партій в Чехії упродовж 1990–2015 рр. Розглянуто історію та етапи походження ультраправих партій в Чехії, окреслено параметри їхнього ідеологічного позиціонування, а також ідеологічні типи чеського правого екстремізму. Доведено, що піком популярності чеського правого екстремізму були 90-ті рр. ХХ ст. Також з'ясовано, що сьгодні ультраправі партії в Чехії перебувають на маргінесі та не впливають на структурування партійної системи країни.

Ключові слова: партія, правий екстремізм, ультраправа партія, націоналізм, партійна система, Чехія.

В статье проанализированы особенности ультраправых политических партий в Чехии в течение 1990–2015 гг. Рассмотрены история и этапы происхождения ультраправых партий в Чехии, определены параметры их идеологического позиционирования, а также идеологические типы чешского правого экстремизма. Доказано, что пиком популярности чешского право-

го экстремизма были 90-е гг. ХХ в. Также выяснено, что сегодня ультраправые партии в Чехии находятся «на обочине» и не влияют на структурирование партийной системы страны.

Ключевые слова: партия, правый экстремизм, ультраправая партия, партийная система, национализм, Чехия.

The article is dedicated to analyzing the features of far-right political parties in the Czech Republic in 1990–2015. The author reviewed the history and origin of far-right parties in the Czech Republic, outlined the parameters of their ideological positioning and ideological types of the Czech right-wing extremism. The research has proven that the “peak” of popularity of the Czech right-wing extremism was the 90’s of XX century. Instead, the author traced that contemporary far-right parties in the Czech Republic are marginalized and do not effect on the structuring of the party system.

Key words: party, right extremism, far-right parties, nationalism, party system, the Czech Republic.

УДК 32.019.52 + 323.272 + 323.3.01 + 329.051 + 329.052 + 329.055 + 329.058

Андрошук І.М.,
викладач кафедри політології
Рівненського державного гуманітарного
університету

Ключовою ознакою й детермінантою міжпартійної конкуренції і політичної структуризації партій та партійної системи в Чехії є їхня соціально-економічна соціо-політична зумовленість, інкорпорована в дихотомії «ліві – праві». Однією зі сторін такої особливості політичної структуризації партій і партійної системи в Чехії, як свідчить історично-політичний досвід, є виділення партій ультраправого ідеологічного спрямування, або партій, які репрезентують сутність чеського правого екстремізму. Виокремлення партій окресленого ідеологічного спектру у Чехії доволі специфічно-зумовлене, адже вони, на відміну від аналогічних партій в інших країнах Центрально-Східної Європи, почали формуватися та ставати доволі популярними і навіть релевантними відразу після краху комуністичного режиму в 1989 р. та дезінтеграції Чехословаччини в 1992–1993 рр. І тільки згодом партії, які репрезентують правий екстремізм у Чехії, почали маргіналізуватись, повністю поступившись у правій частині ідеологічного спектру правоцентристським та правим полісилам. Але в інших країнах Центрально-Східної Європи, а найбільшою мірою в країнах Вишеградської групи (дещо менше це

стосується Словаччини), ультраправі партії почали формуватися в ході та за наслідками інтеграції країн регіону до Європейського Союзу, а також під час початку та подолання наслідків фінансово-економічної кризи наприкінці 2000-х – на початку 2010-х рр.

Про це зазначено в деяких публікаціях, які присвячені проблематиці партій ультраправого/право-екстремістського спрямування в Чехословаччині та Чехії й інших країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в розвідках А. Романюка та В. Литвина [1], Г. Альберта [2], М. Бастла, М. Мареша та Й. Смоліка [3; 11–19; 28], Я. Кілусека і Й. Смоліка [10], О. Цакла і р. Воллманна [4], А. Церкерової [5], Я. Харвата [6], М. Крейдла і К. Влахової [9], Я. Марсака [20], М. Мінкенберга [22], Л. Мусіла, Л. Рабусіка та П. Мареша [23], Ї. Пернеса [25], Я. Ратая [26], М. Стрміски [30] тощо.

Окреслений вище висновок підтверджує і досвід формування/функціонування ультраправих партій у Чехії/Чехословаччині впродовж 1990–2015 рр. Найбільш успішними й свого часу (зокрема в 90-х роках ХХ ст.) релевантними були такі правоекстремістські партії, як «Рух за автономну демо-

кратію» – Партія для Моравії та Сілезії (HSD-SMS) й «Асоціація для Республіки» – Республіканська партія Чехословаччини (SPR-RSČ).

Перша функціонувала впродовж 1990–1996 рр. і в цей період була релевантною [24]. Крім того, у 1990–1992 рр. партія входила до складу коаліційного уряду П. Пітхарта, а в 1993 р. була спочатку перейменована в Рух за самоврядну демократію Моравії і Сілезії (HSDMS) [30], а згодом, 1994 р., – в Чехоморавську центристську партію (ČMSS). Не здобувши мандатів за результатами парламентських виборів 1996 р., партія припинила своє існування [25]. Але, будучи свого часу релевантною, вона описувалась як автономістська, федералістська, націоналістична (моравістська) та виступала з принципів самоврядної демократії [23].

Друга функціонувала впродовж 1989–2013 рр., але релевантною (та неурядовою) була лиш у 1992–1998 рр. Це націонал-консервативна, республіканська, антиемігрантська, ромофобська, антинімецька і євроскептична ультраправа партія, яка дотримувалась принципів австрійської школи економіки. Вона строго опонувала Європейському Союзу, НАТО і чинній чеській міграційній політиці. Політсила у своєму розвитку пройшла три етапи. Перший тривав від моменту формування партії в 1989 р., коли політсила називалась «Асоціацією для Республіки» – Республіканською партією Чехословаччини (SPR-RSČ) [18, с. 2], до 2001 р. і, як вказано вище, саме в цей час окреслювався найбільшими виборчими успіхами. Другий тривав з моменту переформатування політсили у 2001 р. в партію «Республіканці Мирослава Сладека» (RMS) до 2008 р., коли стара організація припинила діяльність, і окреслювався електоральною непопулярністю. Третій тривав від моменту відновлення старої назви партії SPR-RSČ 2008 р. (після об'єднання RMS з іншими республіканськими партіями) до 2013 р., коли політсилі судом (внаслідок ненадання нею формально обов'язкового щорічного фінансового звіту) було заборонено вести діяльність [5]. У той самий час, а точніше в 2010 р., від SPR-RSČ відокремилась Республіканська партія Богемії, Моравії і Сілезії (RSČMS), яка теж не спромоглась стати електорально впливовою та релевантною [3, с. 240].

Поряд з HSD-SMS і SPR-RSČ в 1990–2015 рр., іншими, однак зовсім не релевантними, ультраправими партіями в сучасній Чехії є чи раніше були такі політичні сили, як «Патріотичний фронт» (VF – з 1993 р.), «Національний альянс» (NA – 1998–2000 рр.), «Республіканська молодь» (RM – 1998–2002 рр.), Чеський соціал-демократичний рух (ČSDH – 1999–2002 рр.), Національна партія (NS – 2002–2011 рр.), Робітничка партія (DS – 2002–2010 рр.), Чеський рух за національну єдність (ČHNJ – з 2002 р.), Робітничка партія соціальної справедливості (DSSS – з 2004 р.), «Національна демокра-

тія» (ND – з 2005 р.), Республіканська партія Богемії, Моравії та Сілезії (RSČMS – з 2010 р.) тощо. Ще менш популярними і тривалими були/є такі чеські правоекстремістські партії та рухи, як Патріотична республіканська партія (VRS), Націонал-соціальний блок (NSB), Чеська націонал-соціалістична партія (ČSNS), «Права альтернатива» (PA), «Вільна молодь» (SM), «Національний опір» (NO), «Вільний опір» (SO), «Автономні націоналісти» (AN) тощо [4; 10; 11; 17; 19].

Загалом апелюючи до переважно історичних (90-ті рр. XX ст.) особливостей ідентифікаційного й ідеологічно-поляризаційного виміру політичної структуризації партій і партійної системи в Чехії крізь призму ультраправих політсил, розуміємо, що вони не зуміли стати стабільно-визначальним патерном партійної системи Чехії впродовж всього періоду після колапсу Чехословаччини. Як зазначено вище, ультраправі партії в Чехії релевантними були тільки в 90-х роках XX століття, а також умовно (більшою мірою йдеться не про ультраправі, а про праві політичні партії з елементами ідеологічних принципів правого екстремізму) в 2013–2015 рр. І це навіть попри той факт, що сучасний спектр ультраправих політичних партій і так званого правого екстремізму в Чехії почав формуватися відразу після краху комуністичного режиму в 1989 р., але має історичні традиції, які ґрунтуються на досвіді партійної та протопартійної системи, а також принципах націоналізму й аграрного республіканізму в період чеського розвитку в Австрійській та Австро-Угорській імперіях, а також в Чехословаччині у міжвоєнний період [16; 18, с. 2].

Відомо, що ультраправими в різний історичний період до 1989 р. були такі історичні чеські і чехословацькі політичні партії, як «Націонал-демократія» (ND, 1919 р.), Чехословацька національна демократія (ČSND, 1919 р.), Національна фашистська спільнота/Національна фашистська ліга (NOF, 1926 р.), «Прапор» (V, 1928 р.), «Національна єдність» чи «Національне об'єднання» (NS, 1934 р.), Партія національної єдності (SNJ, 1938 р.) (в дужках вказано роки їхнього формування), а також ціла низка радикальних партій національних меншин, особливо помітною серед яких була Судетська німецька партія (SdP) [16]. Але вони детермінувались вкрай незначною електоральною популярністю (за винятком SdP), а тому були на маргінесі партійної системи Чехословаччини. Тільки в 1938–1945 рр., в період окупації Чехословаччини нацистською Німеччиною, вплив, але неелекторальний, ультраправих сил в країні зріз, однак був різко-негативним і «кишеньковим» (адже Чехословаччина перебувала під протекторатом Німеччини). 1945–1989 рр. правий екстремізм як політичний феномен в Чехословаччині був різко скритикований та заборонений, а тому відображався винятково у дисидентській формі.

Внаслідок і після колапсу комуністичного режиму в Чехословаччині у 1989 р. головними факторами, які детермінували відновлення, формування й ідеологічне позиціонування, але очікувані електоральні невдачі чеських ультраправих партій були, як зауважує М. Мареш, такі: 1) ідеологічна фрагментація, яка була зумовлена різноманітними інтерпретаціями наближення різних течій право-екстремістських ідей до чеських історичних традицій і сприйняття їхніх перспектив у майбутньому; 2) перманентні політично-електоральні неуспіхи ультраправих партій в Чехії (Чехословаччині) у 1918–1938 рр., а також їх цілковита дисфункціональність в 1945–1989 рр. Ці фактори ще наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. дали можливість спрогнозувати вкрай негативне сприйняття феномена правого екстремізму в Чехословаччині й Чехії і, як продемонстрував досвід та зауважено вище, небезпідставно [12, с. 283–284].

Проте, як вказано вище, впродовж 1990–1998 рр. ультраправі партії в Чехії були найбільше популярним та навіть релевантними, на підставі чого М. Мареш назвав цей період політичного розвитку Чехії «золотою ерою» правого екстремізму [12]. Мотивом успіху ультраправих сил була використана їх лідерами можливість інтеграції різних соціальних груп, зокрема: а) нових політиків, які значною мірою були ознайомлені з історичними моделями чеського і прикладами сучасного західноєвропейського правого екстремізму; б) активістів, котрі ще в докомуністичний період брали участь в ультраправих організаціях, або людей, які опирались на ідеї та принципи правого екстремізму в своїх сім'ях й оточенні; в) політичних вигнанців, які повернулись до Чехії, а особливо прихильників ідей американського ультрареспубліканського консерватизму та антисемітизму; г) прихильників молодіжної расистської субкультури (скінхедів), які почали з'являтися в Чехословаччині в другій половині 80-х рр. ХХ ст. і були натхненні досвідом молоді країн Західної Європи; д) індивідів, які спершу з демократичним захопленням приєдналися до «магістральних» антикомуністичних революційних структур, однак вже невдовзі були розчаровані, що їхні амбіції та очікування не виправдались, а тому й спрямували свої можливості проти нового демократичного режиму; е) частини догматичних католиків, які були вкрай різко невдоволені становищем політичного католицизму в новому плюралістичному середовищі, негативно ставились до тенденцій і процесу секуляризації й декадентських проявів вестернізації, зокрема явищ проституції, порнографії, підйому ЛГБТ-руху тощо.

Також ультраправі політсили (зокрема HSD-SMS і SPR-RSĚ) на початку – в середині 90-х рр. ХХ ст. були доволі популярними із огляду на те, що невдовзі після колапсу комуністичного режиму

вони, традиційно (особливо SPR-RSĚ) не будучи включеними в урядові кабінети, почали піддавати різкій критиці новий демократичний режим за корупційну практику та нібито незадовільний спосіб боротьби з комуністичною спадщиною. Додаткову популярність SPR-RSĚ дала їй дуже чітка і різка антиміграційна риторика, спрямована передусім проти в'єтнамців, які працювали в Чехії на основі договорів між комуністичними країнами, а також проти ромів [8, с. 213–214]. Все це аргументує те, що популярність ультраправих партій у Чехії на початку – в середині 90-х рр. ХХ ст. була наслідком яскраво відображеної та свідомої антисистемно-популістської й провокаційної позиції і політики. Але найпримітніше, що базовим електоратом екстремістських правих партій у Чехії в цей період були виборці саме правоцентристських і правих партій, які після колапсу комунізму стали найбільш популярними і релевантними, а тому піддавались систематичній критиці (внаслідок чого їхній електорат інколи значно «розсіювався»).

Але такої інтегративної можливості чеського правого екстремізму в подальшій (після 1998 р.) історії Чехії більше не прослідковано. Дуже значною мірою цьому посприяли виділені вище фактори, які детермінували формування, ідеологічне позиціонування й очікувані електоральні невдачі чеських ультраправих політсил. Примітно й інше, зокрема факт того, що названі вище фактори є визначальними не тільки в зрізі визначення причин невдач партій ультраправого спрямування, однак й у контексті сприйняття сутності правого екстремізму та його «коріння». Справа в тому, що ідеологічна спадщина чеського правого екстремізму тягнеться ще до періоду XV ст. і майже наскрізною лінією проходить крізь всю політичну історію Чехії. Проте вона є надмірно диференційованою і гетерогенною, що особливою мірою проявляється на підставі «поділу чехів» з приводу їхнього ставлення до нацистської спадщини, пангерманізму й арійства. Попри те, що чеські націоналісти нібито відмовляються схвалювати німецький нацизм і будь-які його панарійські прояви, вони не уніфіковані в своїй позиції з приводу того, до яких традицій повинна тяжіти чеська політична історія. Перша течія націоналістів (і не тільки сьогодні, а й історично), яку Я. Ратай [26, с. 176] називає інтегральною, апелює до боротьби гуситів проти хрестоносців у XV ст. і до спадщини чеського прогресивного національного відродження XIX ст. й чеського націонал-соціалізму першої половини ХХ ст., а саме тому й позиціонується як дуже нетолерантно-екстремістська. Друга течія націоналістів, яку йменують інтегрально-католицькою, спирається на консервативно-авторитарну традицію чеської історії [26, с. 177], однак у її екстремістській інтерпретації. Вкрай радикальним варіантом цієї течії є чеський фашизм, що дотримується ідей та принципів першої течії націоналізму.

Але менш радикальним є консервативний авторитаризм, який поєднується з ідеями й принципами інтегрального католицизму і догматичного універсализму, тому інкорпорований у релігійний ненаціоналістичний екстремізм. Третя ж течія націоналістів, яку йменують неонацистською, звикло опирається на спадщину нацизму та войовничості і дотримується ідей включення Чехії у новий німецький «четвертий рейх» та досягнення чехами рівних позицій з іншими панарійськими націями [12, с. 284].

Тому в концептуальному зрізі чеський ультраправий партійно-ідеологічний спектр можна і треба, як аргументує М. Мареш [12], конфігурувати з трьох частин: націоналістичної (націоналістів), неонацистської (неонацистів), а також «нової» ультраправої («нових» ультраправих). Зокрема, націоналістичну групу чеського ультраправого партійно-ідеологічного спектру становлять три ключові концепції: а) неогуситства, заснованого на ідеях «етосу» гуситського революційного руху; б) ультраконсерватизму, заснованого на реакційній традиції в чеській історії; в) інтегрального католицизму, пов'язаного з принципами клерикального фашизму. А неонацистську групу чеського ультраправого ідеологічного спектру становлять такі концептуальні ідеї та принципи, як принципи закріплення традиційної нацистської ідеології; служіння ідеї Німеччини нацистського періоду; зв'язки з традиціями судетського німецького нацизму; догмат «білої сили» – ідейного конструкту сучасного неонацизму, що закріплює чудове становище для чеської нації. «Нову» ультраправу групу ідеологічного спектру репрезентують такі принципи, як принципи прагматичного поєднання різних ідеологічних трендів; екстремальної версії панівних/визначальних чеських традицій; ідеологічно невідзначеного фокуса на приматі «білої раси»; ідентичності, заснованої на ксенофобії.

Водночас межі між різними типами/підтипами чеського правого екстремізму й ультраправого партійно-ідеологічного спектра часто є невідзначеними, умовними та розмитими, внаслідок чого окреслені типи/підтипи можуть співіснувати в межах одних й тих самих партій та рухів. Річ, наприклад, у тому, що чеський неонацизм є «екстернальною» категорією, адже неонацисти часто йменують себе націоналістами/націонал-соціалістами [16, с. 4]. Але означення націонал-соціалізму в чеському політичному дискурсі також неоднозначне, адже традиційний чеський націонал-соціалізм, який виник в кінці XIX ст., як правило, розуміється як відображення лівоцентристської частини ідеологічного спектра [14]. Ще однією особливістю ультраправих партій в Чехії є той факт, що вони традиційно не є моноконцептуальними, адже з прагматичних причин об'єднують різні ідеологічні течії та охоплюють ідеологічно-антагоністичні екстремістські рухи [17, с. 221].

Так, наприклад, функціонуюча свого часу SPR-RSČ ідеологічно поєднувала принципи чеського націоналізму і нових ультраправих тенденцій, а її молодіжне крило «Республіканська молодь» (RM) – вищезгадані принципи й ідеї неонацизму [15, с. 215–218]. Крім того, сила концентрувалась на принципах антиклерикального націоналізму, католицького фундаменталізму, неофашизму. Додатково діяльність SPR-RSČ проявлялась в тому, що вона критикувала сформовану посткомуністичну еліту, брала участь у різко-расистських випадках проти циганського (ромського) населення, виступала проти членства Чехії в НАТО і ЄС, протистояла вимогам судетських німців (а зокрема їхнім домаганням скасування декретів Бенеша, визнання їхнього права на батьківщину та повернення/компенсацію втраченого ними майна), домагалась возз'єднання (з Чехословаччиною) Підкарпатської Русі, яка була анексована Радянським Союзом в 1945 р. [17, с. 209]. Після маргіналізації (з кінця 90-х рр. XX ст.) і припинення діяльності партії сформовані на її ідеологічній й організаційній спадщині політсили також характеризувались програмною та концептуальною диверсифікацією, а тому не спромоглися стати консолідованими й успішними. Ідеологічно диверсифікованою, наприклад, була така, ніяк не релевантна, політична сила, як Робітничая партія (DS), а також виокремлена з неї в 2004 р. Робітничая партія соціальної справедливості (DSSS) [13], які сформувались з колишніх членів SPR-RSČ і партії «Республіканці Мирослава Сладека» (RMS). Ці політичні сили компонували або компонують ідеологічні принципи націоналізму, гуситства, ксенофобії, екстремізму, неонацизму й антиромського шовінізму [3, с. 164; 6; 15], а також в деяких питаннях тяжіли чи тяжіють до ультралівого ідеологічного профілю й пошуку внутрішнього та зовнішнього ворога [11, с. 34].

Відповідно, зрозуміло, і це підтверджують зроблені раніше М. Марешом [12] наукові висновки, що соціально-інтегративна особливість ультраправих партій в Чехії та розмитість чи штучність їхнього ідеологічного профілю відіграли вкрай неоднозначну роль в їхньому електорально-політичному поступі, бо в 90-х рр. XX ст. окреслені детермінанти сприяли зростанню електоральної популярності й релевантності правого екстремізму, а з 1998 р. спричинили дуже різку маргіналізацію ультраправих ідей в Чехії. Цьому сприяв і той факт, що існуючі в Чехії ультраправі партії, передусім SPR-RSČ, характеризувались авторитарним типом лідерства, що в умовах соціально-політичної гетерогенності відштовхувало від їхнього «ядра» різних догматичних сателітів. Додатковим фактором занепаду радикальних правих ідеологій в Чехії стала зміна політичної культури, внаслідок чого виборці незначно (менше, ніж раніше) схильні сьогодні симпатизувати будь-яким альтернативам

ліберальної демократії. Свідченням, як вказують М. Крайдл і К. Влахова [9, с. 343] був, наприклад, дрейф частини симпатиків SPR-RSČ/RMS до інших, в тому числі й лівих і ультралівих, політичних партій. Внаслідок цього вже в середині 2000-х рр. електорат чеських ультраправих сил став нестабільним та розпорошеним, бо, за даними різних науковців [7, с. 26], ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст. вже третина симпатиків, наприклад, SPR-RSČ, характеризувалась вкрай «прохолодним» ставленням до політики. Ще складнішим для чеських правих екстремістів виявляється залучення нових симпатиків і тих виборців, які б за ультраправі партії проголосували вперше.

Як наслідок, з 1998 р. спектр ультраправих партій в Чехії виявився вкрай нерелевантним/фрагментованим і відобразився у формі дуже значної кількості груп, які мали по декілька десятків членів у кожній. Виняток, починаючи з 2001–2002 рр., становила RMS, яка складалась з декількох сотень членів. Це з метою отримання влади змусило правих екстремістів формувати ситуативні (дезінтегративні) виборчі коаліції та блоки, однак, як свідчить досвід, вони виявились неефективними [20]. Цьому була об'єктивна причина, яка полягала в тому, що ультраправі партії були різноідеологічними і не шукали реальних соціо-політичних «точок дотику» (як це було на початку 90-х рр. ХХ ст.). Відповідно, формовані ними під різні політичні події ситуативні коаліції і союзи (приміром, «Національна коаліція», «Національна п'ятірка», «Національні сили», «Право і справедливість») були тимчасовими, короткотривалими і непродуктивними [10, с. 87–88; 26, с. 188].

У 2006–2012 рр. правий екстремізм в Чехії був суттєво модифікований і почав (суплементарно) характеризуватись такими патернами та трендами, як намагання зробити націонал-соціалізм і неонацизм більш привабливими в очах молоді; ухил в сторону посилення антикапіталістичної революційної риторики; поєднання спектру націоналізму та неонацизму у формі проведення маршів та інших заходів; посилення інтернаціоналізація правого екстремізму; максимальне привернення уваги засобів масової інформації; пошук зовнішньої підтримки через створення воєнізованих та парамілітарних формувань (зокрема «Національної гвардії» за угорським зразком [2, с. 31–32; 21, с. 51; 29, с. 7]). У цей час, порівняно з 90-ми рр. ХХ ст., чеські ультраправі стали більш ідеологічно детермінованими і намагались зайняти перманентну «нішу» в партійній системі, а тому й почали апелювати до вузького кола виборців та симпатиків. Вони почали звертатись до усталених тем чеського соціо-політичного розвитку, зокрема антициганських (антиромських) настроїв у місцях підвищеної міжетнічної напруженості [16, с. 11–12]; критики міграційних процесів, особливо через

помірковану ісламофобію [28] (висновок про поміркованість робимо тому, що чимало ультраправих організацій в Чехії підтримували чи підтримують ісламську боротьбу проти Ізраїлю й США, а тому позиціонують антисемітизм винятково як антисіонізм); ідеї «посиленого закону і порядку», оформленої у формі боротьби проти легалізації наркотиків та «політичної коректності», а також у формі боротьби за запровадження смертної кари, обмеження концепції прав людини і громадянина (зокрема ЛГБТ-спільнот) тощо. У своїх програмах й висловлюваннях правоекстремістські партії жорстко критикують чинні/релевантні політичні партії та наявний державний апарат, звинувачуючи їх в корупції і недбалості крізь призму незахищеності «інтересів простих людей». Вони критикують сили безпеки за бездіяльність у боротьбі зі злочинністю (особливо етнічною злочинністю), а також за нібито необґрунтовані заходи проти екстремістів. Більше того, ультраправі партії в Чехії відмовляються від сучасного трактування Європейського Союзу, а натомість дотримуються ідеї і концепції «Європи націй». За аналогією, правоекстремісти виступають проти членства Чехії в НАТО і будь-яких іноземних військових місій чеських збройних сил [14, с. 41–42].

Але такі ідеологічні принципи/гасла чеських ультраправих партій не знаходять уніфікованої і далекосяжної підтримки серед виборців [27, с. 2]. З іншого боку, вкрай мала кількість виборців впевнена в тому, що саме правоекстремістські партії спроможні вирішити заявлені ними проблеми. Тому цілісно схарактеризувати соціальну базу чеських ультраправих партій доволі проблематично. Як зазначають М. Крайдл та К. Влахова [9, с. 344, 350], ультраправі популярні в середовищі з високим рівнем безробіття і злочинності, частіше знаходять симпатиків у сільській, а не міській місцевості. Також, що цілком очевидно, ультраправі більш популярні в місцевостях, у яких проживає титульна чеська більшість і ромська/циганська меншість, зокрема у Північній Богемії [12]. Симпатики правоекстремістів частіше є чоловіками, а не жінками; людьми, які мають лише початкову та професійно-технічну освіту; людьми, які є погано та середньо забезпеченими; робітниками та безробітними; людьми у віці від 18 до 29 років тощо [16, с. 15].

Електоральну успішність чеських ультраправих політсил значною мірою послаблюють й чеські правоцентристські та праві, а також ультраліві партії, які апелюють до деяких суміжних питань: ромського [2, с. 23–24], антикорупційного і євроскептичного [12]. Також деякими ультраправими ідеями користуються чи користувались окремі популістські партії в Чехії, зокрема Блок «Суверенітет Яна Бобошикова», «Партія гідного життя», Партія вільних громадян, партія «Зв'язки з громадськістю»

тощо. Тому сучасний розвиток та електоральна успішність ультраправих політичних партій в Чехії окреслені їх нерелевантністю. Так, станом на 2012–2015 рр. найбільш успішною, як зазначає М. Мареш [18, с. 3], була Робітнича партія соціальної справедливості (DSSS), котра в складі мала лише приблизно 600 членів й користувалась підтримкою близько/трохи більше одного відсотка голосів виборців. Однак й вона функціонувала за усталеними в Чехії патернами крос-концептуальності, бо дотримувалась ідеологічних принципів «нових правих», націоналізму, а також неонацизму. Інші ультраправі політичні партії в Чехії у цей період взагалі були маргінальними та досить часто навіть неелекторальними або зосереджували свою діяльність винятково на освітній і просвітницькій сферах (наприклад, Патріотичний фронт). Але значно поширенішим був формат зосередженості правого екстремізму на інформаційній діяльності, зокрема в мережі Інтернет. Прикладами були такі організації, як «Білі ЗМІ», «Вільний опір», «Вільна молодь», «Автономні націоналісти» (AN) тощо [31]. Всі вони фокусувались на регулярних утисках ромського населення, мігрантів, лівих активістів, а також будь-яких противників неонацизму. До такої ситуації довкола ультраправих партій в Чехії привела й техніка так званого санітарного кордону. Це своєрідна домовленість щодо політичної ізоляції екстремістських партій і організацій, суть якої полягає у взаємній згоді усталених (релевантних) партій не співпрацювати з ультрарадикальними (правими/лівими) політсилами [1]. У 2009 р. парламентські партії навіть підписали маніфест, згідно з якому вони дистанціювались від правого та лівого екстремізму і зобов'язались йому різко протистояти. Суплементарно ультраправі політичні партії піддаються тиску з боку держави, оскільки доволі

часто переслідуються за відвертий нацизм, шовінізм і расизм.

Підсумовуючи, розуміємо, що в тій частині партійно-ідеологічного спектру, що має протяжність від його центристської до його ультраправої частини, остання репрезентується партіями, які релевантними є випадково, тимчасово або ж зовсім не є релевантними, а замість того є маргінальними [22]. Це означає, що такі партії до парламенту зовсім не потрапляють (потрапляли лише в 90-х рр. XX ст.), а тому й не мають визначального впливу на політичний процес. Відповідно, ультраправі партії в Чехії є відносно ізольованими у партійно-ідеологічному спектрі і зовсім не окреслюють особливостей партійної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Романюк А. Техніка «санітарного кордону» до радикальних партій у країнах Центрально-Східної Європи / А. Романюк, В. Литвин // *Studia Politologica Ucraino-Polona* («Українсько-польські політологічні студії»). – 2014. – № 4. – С. 130–144.
2. Albert G. Hatred is the cheapest fuel: political power, not economics, is behind rising Czech nationalism / G. Albert // *Roma Rights Journal*. – 2009. – Vol. 15. – No.1. – P. 23–33.
3. *Krajní pravice a krajní levice v ČR* / [M. Bastl, M. Mareš, J. Smolík, P. Vejvodová]. – Prague : Grada, 2011. – 288 s.
4. Cakl O. Czech Republic / O. Cakl, R. Wollmann // *Mudde C. Racist Extremism in Central and Eastern Europe* / Cas Mudde. – Routledge, 2005. – P. 30–57.
5. Cerqueirová A. *Republikáni : šokující odhalení* / A. Cerqueirová. – *Unholy cathedral*, 1999. – 165 s.
6. Charvát J. *Soucasny politicky extremismus a radikalismus* / J. Charvát. – Praha : Portal, 2007. – 184 s.
7. *Ceska spolecnost* / [J. Hartl, J. Juk, V. Haberlova]. – Praha : Management Press STEM, 1999. – 260 s.